

Liperi

Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän
päihdetyön suunnitelma

2022–2024

Hyvltk 18.11.2021

Kunnanhallitus 30.11.2021

Valtuusto 20.12.2021

Sisältö

1	Johdanto	1
2	Suunnitelmaa ohjaavat lait ja asiakirjat.....	1
2.1	Keskeiset lait ja asetukset.....	1
2.2	Kuntastrategia, hyvinvointisuunnitelma ja hyvinvoinnin edistämisen erillisohjelmat.....	3
2.3	Valtakunnalliset ja maakunnalliset strategiat	4
3	Liperiläisten mielen hyvinvoinnin, päihdekäytön sekä raha- ja digipelaamisen nykytilaselvitys.....	5
3.1	SWOT-analyysi.....	5
3.1.1	Vahvuudet ja mahdollisuudet	7
3.1.2	Heikkoudet ja uhat.....	7
3.2	Indikaattoritiedon osoittama mielenterveys, päihdekäyttö ja ongelmallinen rahapelaaminen	7
3.2.1	Mielen hyvinvointi.....	8
3.2.2	Päihdekäyttö	11
4	Ehkäisevä mielenterveys- ja päihdetyö kunnassa	13
5	Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelma	15
5.1	Mielen hyvinvoinnin painopistealue ja tavoitteet.....	15
5.2	Ehkäisevän päihdetyön painopistealue ja tavoitteet	16
	Lähteet.....	17

Liitteet

Liite 1. Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelman tavoitteet

Liite 2. Ohjausryhmään kuuluvat jäsenet

Liite 3. Hyvinvoinnin edistämisen erillisohjelmat ja -suunnitelmat.

1 Johdanto

Liperin kuntaan on laadittu laaja hyvinvointikertomus vuosille 2021–2024. Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelma täydentää hyvinvointikertomuksen mielen hyvinvointiin ja ehkäisevään päihdetyöhön liittyviä tavoitteita ja toimenpiteitä. Suunnitelma toimii ohjaavana asiakirjana kunnassa tehtävälle työlle. Asiakirjan tarkoitus on varmistaa ennaltaehkäisevän työn toteutuminen kaikissa kunnan palveluissa sekä vahvistaa yhteistyötä sosiaali- ja terveyspalveluita tuottavien tahojen, järjestöjen sekä elinkeinoelämän kesken kuntalaisten päihde- ja mielenterveyshaittojen vähentämiseksi. Suunnitelma on laadittu kolmeksi vuodeksi ajalle 2022–2024. Asetetuille tavoitteille on määritelty seurantamittarit (ks. liite 1).

Suunnitelman laadintaa varten asetettiin työryhmä, joka vastasi asiakirjan kirjoitustyöstä, tiedon hankinnasta sekä keskustelutilaisuuksien järjestämisestä. Työryhmään kuuluivat:

- Riitta Lappalainen, hyvinvointijohtaja
- Laura Ortju, hyvinvointipedagogi (26.2.21 asti)
- Niina Kiiski, hyvinvointipedagogi
- Reeta Raimoaho, hyvinvointipedagogi
- Sanna Härkönen, nuorisotyöntekijä
- Arttu Lehtomäki, etsivä nuorisotyöntekijä (24.6.21 asti)

Työryhmän toimintaa tukemaan asetettiin moniammatillinen ja -alainen ohjausryhmä, joka osallistui yhdessä työryhmän kanssa suunnitelmien painopisteiden, tavoitteiden ja toimenpiteiden asettamiseen (ks. liite 2). Ohjausryhmä kokoontui vuoden 2021 aikana yhteensä neljä kertaa. Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelma on hyväksytty valtuustossa 20.12.2021. Suunnitelman toteutumista seurataan valtuuston toimesta vuosittain sekä laajemmin valtuustokauden puolivälissä. Suunnitelma otetaan huomioon laadittaessa kunnan talousarviota ja -suunnitelmaa sekä palvelualuekohtaisia toimintasuunnitelmia. Tilinpäätöksen yhteydessä arvioidaan suunnitelman toteutumista. Tavoitetaulukossa osoitetut vastuutahot arvioivat tavoitteiden toteutumista (ks. liite 1). Kunnan johtoryhmä on päävastuussa valittujen mittarien seurannasta ja tavoitteisiin tähtäävän toiminnan arvioinnista. Asiakirja päivitetään laajan hyvinvointikertomuksen päivytyksen yhteydessä vuonna 2024.

2 Suunnitelmaa ohjaavat lait ja asiakirjat

Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelma perustuu mielenterveys- ja päihdetyötä sääteleviin lakeihin. Suunnitelma on laadittu yhteisessä linjassa Liperin kuntastrategian, laajan hyvinvointikertomuksen sekä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman kanssa ja sen tavoitteena on pyrkiä edistämään kuntalaisten hyvinvointia, ennaltaehkäisemään terveyshaittoja sekä kaventamaan terveyseroja kuntalaisten välillä. Suunnitelmissa otetaan huomioon erityisesti haavoittuvassa asemassa olevat ryhmät.

2.1 Keskeiset lait ja asetukset

Mielenterveys- ja päihdetyö asettuu sosiaali- ja terveydenhuollon rajapintaan ja siitä säädetään terveydenhuoltolaissa (1326/2010), sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) sekä tarkemmin mielenterveyslaissa (1116/1990) ja päihdehuoltolaissa (41/1986). Terveydenhuoltolain (1326/2010, 27 §) mukaiseen **mielenterveystyöhön** sisältyy terveydenhuollon palveluissa annettava ohjaus ja psykososiaalinen tuki, tuen

yhteensovittaminen äkillisissä ja järkyttävissä tilanteissa sekä mielenterveyshäiriöiden tutkimus, hoito ja lääkinnällinen kuntoutus.

Sosiaalihuoltolain (1301/2014, 25 §) mukainen mielenterveystyö pyrkii vahvistamaan mielenterveyttä suojaavia tekijöitä sekä vähentämään mielenterveyttä vaarantavia tekijöitä ohjauksella ja neuvonnalla, psykososiaalisella tuella, antamalla psykososiaalista tukea äkillisissä järkyttävissä tilanteissa sekä järjestämällä yksilön mielenterveyttä tukevia sosiaalipalveluja.

Edellä olevien lisäksi mielenterveyslaki (1116/1990, 1.3 §) määrittelee mielenterveystyön väestön elinolosuhteiden kehittämiseksi siten, että elinolosuhteet ennaltaehkäisevät mielenterveydenhäiriöiden syntyä, edistävät mielenterveystyötä sekä tukevat mielenterveyspalvelujen järjestämistä. Mielenterveyslain (1116/1990) mukaan kunnan tai kuntayhtymän on huolehdittava siitä, että mielenterveyspalvelut vastaavat sisällöltään ja laajuudeltaan kunnan alueella esiintyvää tarvetta (4.1 §) ja että eri tahojen järjestämät palvelut muodostavat toiminnallisen kokonaisuuden (5.1 §).

Terveys- ja hyvinvointilain (1326/2010, 28 §) mukaiseen **päihdetyöhön** sisältyy terveydenhuollon palveluissa annettava ohjaus sekä päihteiden aiheuttamien sairauksien tutkimus, hoito ja kuntoutus. Sosiaalihuoltolain (1301/2014, 24 §) mukaista päihdetyötä on ohjaus ja neuvonta, päihteiden ongelmakäyttäjille ja heidän läheisilleen suunnatut erityispalvelut sekä muut päihdeettömyyttä tukevat tai ongelmakäytön vuoksi tarvittavat sosiaalipalvelut. Kunnan velvollisuus on huolehtia siitä, että päihdehuolto vastaa sisällöltään ja laajuudeltaan kunnassa esiintyvää tarvetta (päihdehuoltolaki 41/1986, 3.1 §).

Ehkäisevä päihdetyö sisältyy osaksi kunnan hyvinvointia ja terveyttä edistävää työtä ja on lakisääteistä toimintaa. Ehkäisevän päihdetyön tarkoitus on vähentää tupakka- ja nikotiinituotteiden, alkoholin ja huumausaineiden käytöstä sekä ongelmallisesta raha- ja digipelaamisesta aiheutuvia terveydellisiä, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia haittoja (laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä 523/2015 (EPT-laki), 1–2 §). Lain mukaan ennaltaehkäisevän päihdetyön on perustuttava päihteiden käytön ja päihdehaittojen seurantaan, tieteelliseen näyttöön sekä hyviin käytäntöihin (EPT-laki 523/2015, 3.1 §).

Ehkäisevän päihdetyön toteuttamisessa tulee huomioida myös tupakkalain (549/2016), alkoholilain (1102/2017) ja huumausainelain (373/2008) mukaiset säännökset. Arpajaislaki (1047/2001) on tärkein rahapelaamista koskeva laki Suomessa. Arpajaislain uudistus on alkanut vuonna 2020. Uudistuksen tavoitteena on rahapelaamisesta aiheutuvien haittojen ehkäisy ja vähentäminen. Ehkäisevässä päihdetyössä on kiinnitettävä päihteiden ongelmakäyttäjien lisäksi huomio myös muulle väestölle aiheutuviin haittoihin (EPT-laki 523/2015, 3.2 §).

Ehkäisevän päihdetyön koordinoinnista vastaa kunta, joka nimeää tähän toimielimen. Ehkäisevän päihdetyön koordinaatioryhmän tehtävänä on huolehtia kunnan päihdeolojen seurannasta ja tiedotuksesta sekä tiedon tarjoamisesta yksittäisille kuntalaisille ja väestölle. Lisäksi sen tehtävänä on huolehtia kaikkien kunnan toimijoiden tukemisesta päihdehaittoja ehkäisevässä toiminnassa sekä ehkäisevän päihdetyön toimien esittämisestä ja edistämisestä kunnan hallinnollisissa elimissä. (EPT-laki 523/2015, 5 §.)

Kaikessa kunnan toiminnassa huomioidaan Suomen perustuslain (731/1999) säännökset, kuten oikeus ihmisten yhdenvertaisuuteen (6 §) ja yksityiselämän suoja (10 §). Mielenterveys- ja päihdetyön asiakasasiat ovat salassa pidettäviä. Palvelujen saaminen ei ole esteenä muille kunnan palveluille, kuntalaisvaikuttamiselle tai osallistumiselle kunnan järjestämään toimintaan. Palveluja järjestettäessä huomioidaan lapsen edun ensisijaisuus lapsen oikeuksien yleissopimuksen (60/1991) 3.1 artiklan mukaisesti

sekä palvelujen esteettömyys ja saavutettavuus vammaissopimuksen (Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016) 9 artiklan mukaisesti. Palveluissa noudatetaan voimassa olevaa lainsäädäntöä ja ajantasaisia ohjeistuksia.

2.2 Kuntastrategia, hyvinvointisuunnitelma ja hyvinvoinnin edistämisen erillisohjelmat

Liperin vuosien 2021–2025 **kuntastrategian** johtavana ajatuksena on yhteinen tekeminen kunnan, asukkaiden ja eri toimijoiden kanssa. Yhdessä tekemisellä pyritään luomaan elinvoimaa, osallisuutta ja hyvinvointia. Vuosille 2021–2024 laadittu **laaja hyvinvointisuunnitelma** asettaa tavoitteita kuntalaisten hyvinvoinnin tukemiselle. Suunnitelma on jaettu neljään painopistealueeseen: yhteisöllisyys ja osallisuus, terveyttä ja elämänlaatua lisäävät elintavat, mielen hyvinvointi sekä turvallinen arki ja ympäristö.

Mielen hyvinvoinnin painopistealueen tavoitteet ohjaavat mielenterveys- ja päihdesuunnitelman laadintaa. Tavoitteiksi on asetettu kuntalaisten mielen hyvinvoinnin lisääminen sekä ennaltaehkäisevän päihdetyön kuntatasoisen koordinaation ja rakenteiden kehittäminen. Tarkemmat toimenpiteet on esitetty alla taulukossa 1.

Tavoite	Toimenpide
Kuntalaisten mielen hyvinvointi lisääntyy	Lapset puheeksi -menetelmä otetaan käyttöön perusopetuksen ja varhaiskasvatuksen oppilashuollossa ja tukipalveluissa.
	Varhaiskasvatuksen taidekasvattajan tehtävä vakinaistetaan.
	Perusopetuksen hyvinvointipedagogin tehtävä vakinaistetaan.
	Nimetään hyvinvointipalvelujen yhteinen työryhmä kiusaamisen vähentämiseksi.
	Laaditaan nuorisotyön kehittämisen suunnitelma osana nuoriso-ohjelmaa.
	Ikäihmisiä kutsutaan vierailuille päiväkoteihin kerran kuukaudessa.
	Laaditaan mielenterveys- ja päihdesuunnitelma.
	Avataan puhelinpalvelu kuntalaisille osana palvelupistetoiminnan kehittämistä.
	Laaditaan kulttuurihyvinvointisuunnitelma osana kulttuuriohjelmaa.
Ennaltaehkäisevän päihdetyön kuntatasoista koordinaatiota ja rakenteita kehitetään	Ehkäisevälle päihdetyölle nimetään koordinaatioryhmä.
	Sisällytetään ehkäisevän päihdetyön suunnitelma osaksi mielenterveys- ja päihdesuunnitelmaa.
	Hyödynnetään kokemusasiantuntijoita ehkäisevän päihdetyön suunnitelman laadinnassa.

Taulukko 1: Hyvinvointisuunnitelman 2021–2024 tavoitteet, painopistealue: mielen hyvinvointi (Liperin kunta).

Kuntalaisten hyvinvoinnin edistämiseksi asetetaan tavoitteita ja toimenpiteitä useissa erillisohjelmissa, jotka on esitetty liitteessä 3. Mielen hyvinvoinnin- ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelman on tarkoitus tukea toimialakohtaisia tavoitteita ja luoda linjauksia ennaltaehkäisevälle työlle poikkihallinnollisesti.

2.3 Valtakunnalliset ja maakunnalliset strategiat

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kehittävät ja ohjaavat ehkäisevää päihdetyötä antaen valtakunnallisia ohjeita ja linjauksia. Aluehallintovirastot (AVI) ohjaavat toimialueensa ehkäisevää päihdetyötä yhteistyössä muiden viranomaisten ja yhteisöjen kanssa sekä tukevat alueensa kuntia ehkäisevän päihdetyön toteuttamisessa ja kehittämisessä.

Hyvinvointialueelle tulee samat lakiin perustuvat ehkäisevän päihdetyön tehtävät kuin kunnilla on vuoden 2023 alusta alkaen, jolloin yhteistyön tekeminen korostuu entisestään. Siun soten (tulevan hyvinvointialueen) vastuulla on koordinoida maakunnallista ehkäisevää päihdetyötä ja antaa asiantuntijatukea kunnille ehkäisevän päihdetyön seurantaan, arviointiin, viestintään ja koulutukseen sekä yhteisten, vaikuttavien toimintatapojen jalkauttamiseen.

Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma (STM 2015) asettaa kansalliset tavoitteet päihde- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin ehkäisylle vuoteen 2025 mennessä (ks. taulukko 2). Tupakkapoliittisen toimenpideohjelman (STM 2014) tavoitteena on, että vuonna 2040 enintään kaksi prosenttia 15–64-vuotiaista käyttää tupakka- tai nikotiinituotteita.

Alkoholi	Alkoholin (100 %) kokonaiskulutus < 10 litraa /15 vuotta täyttäneet
	Kerralla vähintään 6 alkoholiannosta kerran viikossa tai useammin juovien osuus < 10 % /20–64-vuotiaat
	Kerralla vähintään 6 alkoholiannosta 30 päivän aikana juovien osuus ≤ 15 % /15–16-vuotiaat
Tupakka- ja muut nikotiinituotteet	Käyttää tupakka- tai nikotiinituotteita < 8 % /20–64-vuotiaat
	Päivittäinen tupakan, nuuskan ja sähkösavukkeiden käyttö lukiossa ≤ 5 % ja ammatillisissa oppilaitoksissa ≤ 10 % sekä käytössä näkyvät erot kaventuvat koulutusmuotojen opiskelijoiden välillä /toisen asteen 1. ja 2. vuosikurssin opiskelijat.
Huumausaineet	Viimeisen kuukauden aikana jotain huumausainetta käyttäneiden osuus ei kasva 15–34-vuotiaista vuodesta 2018 sekä ainakin kerran jotain huumausainetta kokeilleiden osuus on < 8 % 8. ja 9. luokan oppilaista.
Rahapelaaminen	Niiden 15-74-vuotiaiden osuus, jotka ovat pelanneet rahapelejä vähintään riskitasolla viimeisen 12 kk aikana, on < 13,7 % (vuonna 2020).
	Viikoittain rahapelejä pelaavien osuus < 5 % /8. ja 9. luokan oppilaat

Taulukko 2: Tavoitteet, Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma - Väliarviointi ja tehostettavat toimet vuoteen 2025 (STM).

Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030 (STM 2020) ohjaa ja antaa yhteisiä tavoitteita mielenterveyttä tukevalle ja mielenterveyden häiriöitä ehkäisevälle työlle. Strategian painopistealueet ovat mielenterveys pääomana, lasten ja nuorten mielenterveys, mielenterveysoikeudet, palvelut sekä mielenterveysjohtaminen. Strategia painottaa kuntatason mielenterveysosaamisen lisäämistä ja mielenterveyden edistämistä koko ihmisen elinkaaren ajan.

Lapset ja nuoret on nostettu suunnitelman painopisteeksi, koska mielenterveyden perusta luodaan jo varhaislapsuudessa. Palvelujen kehittämiseen liittyviin tavoitteisiin kuuluvat läheisten huomioiminen sekä palvelujen yhdenvertainen saavutettavuus. Itsemurhien ehkäisyohjelman tavoitteita ovat muun muassa

hoitoon pääsyn helpottaminen, itsemurhavaaran vakavuuden arvioinnin lisääminen sekä syyllistämättömyys palveluissa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon alueellinen hyvinvointikertomus asettaa Siun sotelle strategisia tavoitteita väestön hyvinvoinnin edistämiseksi. Kaikki alueellisen hyvinvointikertomuksen tavoitteet liittyvät mielenterveys- tai päihdetyöhön. Kunnan ja Siun soten välisen yhteistoiminnan kannalta tärkeimpiä tavoitteita ovat:

- Selvitetään tarkemmin lasten yksinäisyyden, kiusaamisen ja muiden psykososiaalisten ongelmien tilannetta sekä etsitään ja kehitetään vaikuttavia toimia näiden ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi.
- Pyritään tunnistamaan nuorten riskikäyttäytyminen riittävän varhain siten, että ehkäistään haitallisten tapojen aloittaminen tai tuetaan muutoksessa. Erityisenä kohderyhmänä ovat ammatilliseen opetukseen peruskoulusta siirtymistä suunnittelevat nuoret tai ne nuoret, jotka jo opiskelevat ammatillisessa koulutuksessa.
- Kehitetään yhdessä kuntien kanssa ehkäisevää päihde- ja mielenterveystyötä. Parannetaan mielenterveys- ja päihdepalvelujen saavutettavuutta ja laatua.
- Yhteistyössä kuntien ja muiden toimijoiden kanssa kehitetään ikäihmisiä aktivoivia ja osallistavia toimia, jotka osaltaan vähentävät yksinäisyyttä ja sosiaali- ja terveyspalvelujen tarvetta.

Pohjois-Karjalan Maakuntaliiton hyvinvointistrategia 2021–2025 ohjaa kuntien hyvinvointityötä asettaen yhteisiä tavoitteita kuntalaisten hyvinvoinnin edistämiseksi. Mielenterveyden edistämiseen liittyvät etenkin seuraavat tavoitteet:

- Asukkaiden osallisuus ja yksinäisyyden ehkäisy huomioidaan kaikessa toiminnassa.
- Nuoret pääsevät ja kiinnittyvät työelämään nykyistä paremmin.
- Palvelut saadaan oikea-aikaisesti ja tarpeiden mukaisesti monitoimijaiselta palvelukentältä.

3 Liperiläisten mielen hyvinvoinnin, päihdekäytön sekä raha- ja digipelaamisen nykytilaselvitys

3.1 SWOT-analyysi

Suunnitelman laadintaa varten kuultiin laajasti eri tahoja (ks. taulukko 3) kevään 2021 aikana. Keskustelutilaisuuksien lisäksi kuntalaisille järjestettiin avoin sähköinen kysely (Webropol) kunnan verkkosivuilla huhtikuussa 2021. Kyselyyn oli mahdollista vastata myös kirjallisena kaikissa kunnan kolmessa kirjastossa. Kyselyihin saatiin yhteensä 40 vastausta.

Suunnitelman laadinnassa kuullut tahot	
Neuvostot ja toimikunnat	Lapsiparlamentti LL Bubble Nuorisovaltuusto Vammaisneuvosto Ikäihmisten neuvosto Kyläyhdistykset
Kunnan työntekijät	Hyvinvoinnin laajennettu johtoryhmä Duunitalo Linkki Vapaa-aikapalvelut Yleinen keskustelutilaisuus, varhaiskasvatus ja perusopetus
Muut ammattilaiset	Pelastuslaitos, sähköinen kysely Poliisi Sovatek, Kriisikeskus Velkaneuvonta
Järjestöt ja seurakunnat	Evangelisluterilainen seurakunta Järjestöt, seurakunnat
Kuntalaisille avoin kysely	Kysely kunnan verkkosivuilla ja kirjastoissa

Taulukko 3: Mielenterveys- ja päihdesuunnitelman suunnittelussa kuullut tahot.

Keskustelutilaisuuksien ja kuntalaisten avoimen kyselyn pohjalta laadittiin SWOT-analyysi (ks. kuva 1). SWOT-analyysissä on nostettu esille kuultujen tahojen keskeisimpiä näkemyksiä kunnan mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön heikkouksista ja vahvuuksista sekä tulevaisuuden mahdollisuuksista ja uhista. Nelikenttäanalyysissä vahvuudet ja mahdollisuudet nähdään tulevaisuuden voimavaroina sekä heikkoudet ja uhat kehittämisen kohteina.

Kuva 1: SWOT-nelikenttäanalyysi pidetyistä keskustelutilaisuuksista.

3.1.1 Vahvuudet ja mahdollisuudet

Analysin perusteella Liperin kunnan **vahvuudeksi** koetaan lähiluonto, liikuntapalvelut, nuorisotyö, kolmannen sektorin toiminta sekä Unicefin Lapsiystävällinen kunta -tunnuksen hakeminen. Luonto on kaikkien liperiläisten lähellä. Ulkoilu- ja retkeilyreitit sekä kodat ovat pääsääntöisesti hyvässä kunnossa. Lähiluontokohteet ovat helposti löydettävissä ja niiden sijainnit ovat selkeästi esillä myös kunnan verkkosivuilla. Kunta järjestää monipuolisia harrastusmahdollisuuksia kolmessa eri taajamassa ja niihin osallistuminen koetaan helpoksi. Useat alueella toimivat aktiiviset urheiluseurat lisäävät kuntalaisten harrastusmahdollisuuksia.

Perheiden yhteisöllistä kohtaamispaikka Kotaa pidetään tarpeellisena. Vahvuudeksi koetaan myös muu varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen perheitä tukeva työ sekä nuorisotyö. Tärkeimmiksi asioiksi nuorisotyössä nousevat ehkäisevä päihdevalistus, nuorisotalot ja -ohjaajat sekä jalkautuva Etsivä nuorisotyö. Lisäksi kunnan palveluita täydentää seurakuntien järjestämät vertaistukiryhmät ja kolmannen sektorin toiminta esimerkiksi ikäihmisille suunnatut palvelut.

Liperin **mahdollisuuksiksi** nähdään alueiden kehittäminen, vanhemmuuden tukeminen ja moniammatillinen yhteistyö. Alueiden kehittämisen koetaan turvaavan sosiaali- ja terveyspalveluiden sekä kunnan tarjoamien palveluiden riittävän saatavuuden myös tulevaisuudessa sekä palveluiden tuomisen lähemmäksi kuntalaisia. Iltapäiväkerhot, harrastamisen Suomen malli ja vanhempainillat nähdään mahdollisuutena tukea vanhemmuutta. Organisaatorajojen ylittävä moniammatillinen yhteistyö mahdollistaa puolestaan laaja-alaiset ja laadukkaat palvelut.

3.1.2 Heikkoudet ja uhat

Analysin perusteella kehittämisen kohteiksi nousevat viestinnän tehostaminen kunnan palveluista ja kunnan verkkosivujen selkiyttäminen palvelujen saatavuuden parantamiseksi. Lisäksi kehittämisen kohteena nähdään julkisten kulkuyhteyksien parantaminen ja teiden kunnossapito haja-asutusalueiden palvelujen turvaamiseksi. **Heikkoutena** koetaan yhteistyö sosiaali- ja terveyspalveluiden sekä kunnan välillä. Palveluiden parantamiseksi yhteistyötä tulee kehittää.

Uhkana Liperissä nähdään yksinäisyys ja syrjäytyminen, palveluihin pääsyn vaikeus sekä lasten ja nuorten digipelaaminen. Työpaikkojen vähyys ja pitkät välimatkat koetaan aiheuttavan yksinäisyyden tunnetta ja syrjäytymistä. Myös koronapandemiaan liittyvät rajoitustoimet ovat vähentäneet sosiaalista kanssakäymistä sekä lisänneet henkistä ja fyysistä pahoinvointia. Alueiden kehittämisen mahdollisuutena nähdään palvelujen turvaaminen lähellä kuntalaisia, mutta uhka on samaan aikaan siitä, säilyvätkö palvelut tulevaisuudessa kaikissa kolmessa taajamassa. Lasten ja nuorten ongelmallinen digipelaaminen on lisääntynyt, mistä uhkana pitkällä aikavälillä on passivoituminen ja fyysisen kunnan heikkeneminen.

3.2 Indikaattoritiedon osoittama mielen hyvinvointi, päihdekäyttö ja ongelmallinen rahapelaaminen

Mielen hyvinvoinnin, päihdekäytön sekä raha- ja digipelaamisen nykytilan kuvaamisessa on hyödynnetty valtakunnallisia indikaattoreita sekä maakunnallisesti ja kunnallisesti saatavilla olevia tilastotietoja. Aikaisempien vuosien ja tuoreimpien tilastotietojen välillä havaitut merkittävät muutokset sekä poikkeamat koko maan ja maakunnan tilastoihin verrattuna on tuotu kappaleessa esille. Väestön mielen hyvinvoinnin kehitystä on kuvattu ikäryhmittäin. Päihdekäyttöä sekä raha- ja digipelaamista on kuvattu puolestaan

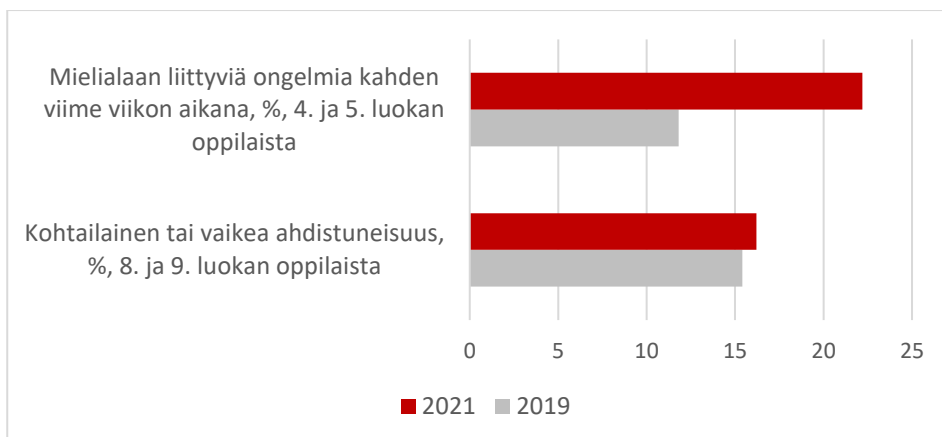
teemoittain (nikotiini-, alkoholi- ja huumausaineiden käyttö sekä raha- ja digipelaaminen), koska kuntakohtaista indikaattoritietoa on vähän.

3.2.1 Mielen hyvinvointi

Lasten, lapsiperheiden ja nuorten mielen hyvinvointi

Tässä kappaleessa käsitellään alle 15-vuotiaiden liperiläisten lasten ja heidän perheidensä mielen hyvinvointiin vaikuttavia tilastoja. Vuonna 2019 Liperin kunnan pienituloisuusaste oli 14,6 % ja lasten pienituloisuusaste oli 15,2 % (13,3 % vuonna 2017). Liperiläisten pienituloisten lapsiperheiden osuus on suhteessa suurempaa kuin koko maassa (12,4 % vuonna 2019). Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneiden lapsiperheiden osuus kaikista lapsiperheistä oli 1,7 % vuonna 2020. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen osuus 0–17-vuotiaista oli puolestaan 1,2 % vuonna 2020.

Vuoden 2021 Kouluterveyskyselyn tulosten mukaan 4. ja 5. luokan oppilaista 83 % (92,1 % vuonna 2019) sekä 8. ja 9. luokan oppilaista 75,7 % oli **tyytyväisiä elämäänsä**. 4. ja 5. luokan oppilaista terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi koki 9,5 % (5,9 % vuonna 2019) sekä 8. ja 9. luokan oppilaista 23,7 %. Alakouluikäisillä mielialaan liittyvät ongelmat ovat lisääntyneet (ks. taulukko 5). 4. ja 5. luokkalaisista 22,2 % oli kokenut mielialaan liittyviä ongelmia kahden viime viikon aikana (11,8 % vuonna 2019). Tyttöillä (26,1 %) ongelmat olivat yleisempiä kuin pojilla (17,2 %). 8. ja 9. luokkalaisista puolestaan 16,2 % oli kokenut kohtalaista tai vaikeaa **ahdistuneisuutta**. Tyttöillä (24,6 %) ahdistuneisuus oli poikia yleisempää (7,9 %).

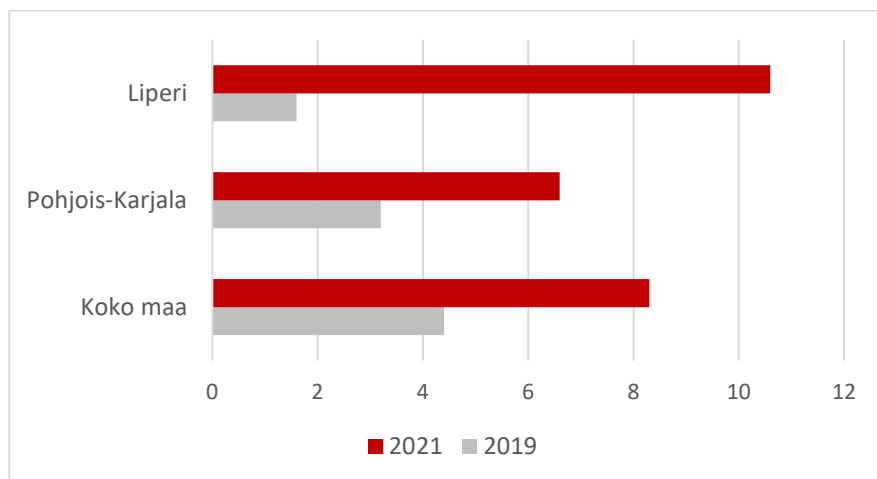

Taulukko 4: Kouluterveyskyselyn tulokset vuodelta 2019 ja 2021.

Luokkayhteisöön kuuluvuuden tunne oli lisääntynyt 4. ja 5. sekä 8. ja 9. luokan oppilailla vuodesta 2019. Vuonna 2021 alakouluikäisistä 4,4 % (6,0 % vuonna 2019) ja yläkouluikäisistä 11,4 % (13,3 % vuonna 2019) ei kokenut olevansa tärkeä osa koulu- eikä luokkayhteisöä. 4. ja 5. luokkalaisista 6,3 % oli vähintään kerran viikossa kiusattuna sekä 8. ja 9. luokkalaisista 1,7 % (3,8 % vuonna 2019). Alakouluikäisistä 0,7 % ei ollut yhtään hyvää kaveria ja yläkouluikäisistä 3,4 % ei ollut yhtään läheistä ystävää (6,8 % vuonna 2019). Ala- ja yläkouluikäisten **yksinäisyyden tunne** oli lisääntynyt. 4. ja 5. luokkalaisista yksinäiseksi itsensä tuntevien osuus oli 3,9 % (2,9 % vuonna 2019) sekä 8. ja 9. luokkalaisista 11,1 % (8,9 % vuonna 2019).

4. ja 5. luokan oppilaista 12,4 % (9,9 % vuonna 2019) sekä 8. ja 9. luokan oppilaista 10,6 % oli kokenut vuonna 2021 vanhempien tai muiden huoltajien aikuisten **fyysistä väkivaltaa** vuoden aikana. Alakoululaisista 22,9 % (14,8 % vuonna 2019) ja yläkoululaisista 27,7 % oli puolestaan kokenut vanhempien tai muiden huoltajien aikuisten **henkistä väkivaltaa** vuoden aikana. 4. ja 5. luokan oppilaista 0,7 % sekä 8. ja 9. luokan oppilaista 6,1 % oli keskusteluvaikeuksia vanhempien kanssa. 4. ja 5. luokkalaisista 10,6 % oli

kokenut **seksuaalista kommentointia, ehdottelua, viestittelyä tai kuvamateriaalin näyttämistä** vuoden aikana (ks. taulukko 5). Osuus on lisääntynyt vuodesta 2019 (1,6 %), erityisesti tytöillä (1,0 % vuonna 2019 ja 13,8 % vuonna 2021). Vuonna 2021 osuus oli Liperissä suurempi Pohjois-Karjalaa ja koko maahan verrattuna (Pohjois-Karjala 6,6 % ja koko maa 8,3 %, ks. taulukko 5). Vastaavasti 8. ja 9. luokkalaisista 23,3 % (18,9 % vuonna 2019) oli kokenut **seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua vuoden aikana**. Tytöt (37,1 %) kokivat seksuaalista ehdottelua ja ahdistelua poikia (10,0 %) enemmän.

Taulukko 5: Kokenut seksuaalista kommentointia, ehdottelua, viestittelyä tai kuvamateriaalin näyttämistä vuoden aikana, %, 4. ja 5. luokan oppilasta

Nuorten aikuisten ja työikäisten mielen hyvinvointi

Tässä kappaleessa käsitellään 15–64-vuotiaiden nuorten aikuisten ja työikäisten mielen hyvinvointiin vaikuttavia tilastoja. Liperin kunnassa ei ole lukiota. Kunnassa toimii yksityinen ammatillinen erityisoppilaitos Luovi, josta ei ole saatavissa indikaattoritietoa. Vuonna 2019 koulutuksen ulkopuolelle jääneiden 17–24-vuotiaiden osuus vastaavan ikäisestä väestöstä oli 6,2 %. Osuus oli vähentynyt vuodesta 2018 (7,9 %). 18–24-vuotiaista 22 % oli **syрjäytymisriskissä** (ei työssä, ei opiskele, ei ole varusmiespalvelussa) vuonna 2020. Liperissä nuorten syrjäytymisriski oli suhteessa korkeampi kuin Pohjois-Karjalassa (17,5 %) ja koko maassa (16,1 %).

Vuonna 2020 Liperissä oli työttömiä 13,3 % työvoimasta, joista pitkäaikaistyöttömien osuus oli 23,9 %. Nuorisotyöttömiä 18–24-vuotiaista oli 22,5 % (16,1 % vuonna 2019) työvoimasta. 15–64-vuotiaista työttömistä 5,3 % oli vaikeasti työllistyviä (rakennetyöttömyys). Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneiden 18–24-vuotiaita osuus oli 3,3 % ja 25–64-vuotiaiden 1,6 %. Työkyvyttömyyseläkettä 25–64-vuotiaista sai 8,1 %. Mielen terveyden ja käyttäytymisen häiriöiden vuoksi työkyvyttömyyseläkettä saaneiden osuus pysynyt kutakuinkin samana vuodesta 2017 lähtien (16–24-vuotiaat 1,8 % ja 25–64-vuotiaat 3,8 % vuonna 2020).

Vuonna 2020 Liperin kunnan työntekijöille myönnettyjä työkyvyttömyyspäiviä oli 1922 kappaletta, joista psykiatrian diagnoosiryhmään kuuluvia poissaolopäiviä oli 627 kappaletta (33 % työkyvyttömyyspäivistä). Maatalousyrittäjien lomittajille myönnettyjä työkyvyttömyyspäiviä oli 826 kappaletta, joista psykiatrian diagnoosiryhmään liittyviä työkyvyttömyyspäiviä oli 216 kappaletta (26 % työkyvyttömyyspäivistä). Kaikista liperiläisistä työssäkäyvistä 25–64-vuotiaista 2,9 % oli saanut sairauspäivärahaa mielen terveysperusteisesti vuonna 2020.

Kunnan **työhyvinvointikysely** toteutetaan kahden vuoden välein. Viimeisin kysely on toteutettu vuonna 2020. Kyselyyn oli vastannut 304 työntekijää (vastausprosentti 69,4 %). Työntekijöistä 10 % oli joutunut nykyisessä työyhteisössä henkisen väkivallan, kiusaamisen tai syrjinnän kohteeksi viimeisen kuuden

kuukauden aikana. Työntekijöistä noin 66 % tiesi saavansa tukea työnantajalta, jos työkyky on heikkenemässä ja 76 % oli myös tietoinen organisaation toimintatavasta, jonka mukaan toimitaan, kun työkyky on uhattuna (edellisessä kyselyssä 58 %).

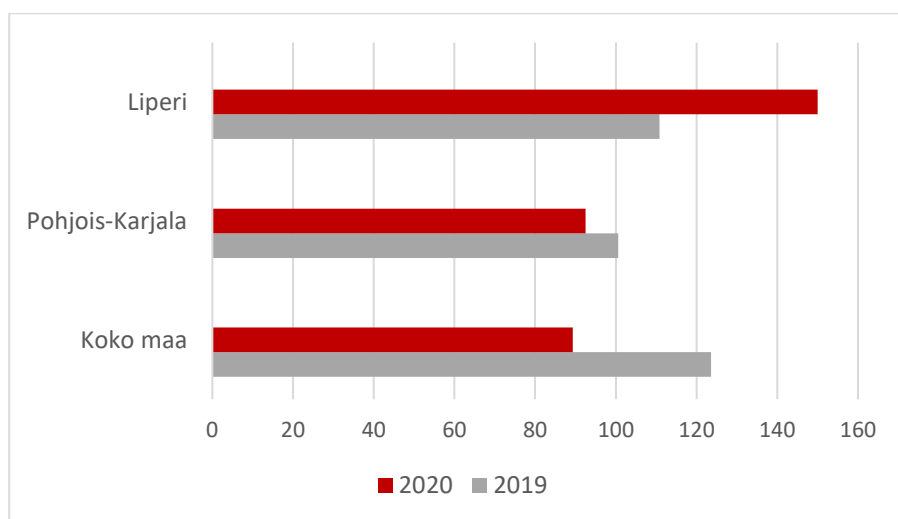
Ikäihmisten mielen hyvinvointi

Tässä kappaleessa käsitellään yli 65-vuotiaiden liperiläisten mielen hyvinvointiin vaikuttavia tilastoja. Kuntakohtaista indikaattoritietoa ikäihmisten mielenterveydestä on vähän, minkä vuoksi on hyödynnetty maakuntakohtaista tietoa. Ikäihmisten elämänlaatu ja yksinäisyyden tunne oli lisääntynyt Pohjois-Karjalassa. 65 vuotta täyttäneistä 52,2 % koki elämänlaatunsa hyväksi (45,8 % vuonna 2018) ja 75 vuotta täyttäneistä 45 % (37,4 % vuonna 2018) vuonna 2020. Vastaavasti yksinäiseksi tuntevien osuus 65 vuotta täyttäneistä oli 10,7 % ja 75 vuotta täyttäneistä 14,4, % (11,4 % vuonna 2018). Liperissä yksinasuvia 75-vuotta täyttäneitä oli 44,6 % vastaavan ikäisestä asuntoväestöstä vuonna 2020.

Kaikki ikäryhmät

Tässä kappaleessa käsitellään Siun soten psykiatrisen erikoissairaanhoidon ja avoterveydenhuollon indikaattoreita kaikissa ikäryhmissä. Palvelujen käyttöä kuvataan 1000 vastaavan ikäistä kohti. Vuonna 2019 psykiatrian erikoisalojen avohoitokäyntejä (kunnalliset sairaalat ja erikoislääkärijohtoiset terveyskeskukset) oli yhteensä 238,4. Avohoitokäyntejä 0–12-vuotiailla **lastenpsykiatrian erikoissairaanhoidossa** oli 342,2 ja 13–17-vuotiailla **nuorisopsykiatrian erikoissairaanhoidossa** 931,2 vuonna 2020 (885,3 vuonna 2019). Samana vuonna 18 vuotta täyttäneillä oli mielenterveyden avohoitokäyntejä 409,1 ja erikoissairaanhoidon psykiatrian avohoitokäyntejä 151,1.

Liperissä **psykiatrian laitoshoidon hoitopäivien määrä** oli 0–6-vuotiailla 11,7 vuonna 2019 ja 7–12-vuotiailla 231,8 vuonna 2020. Määrät olivat koko maahan verrattuna suurempia (0–6-vuotiaat 1,6 ja 7–12-vuotiaat 89,6). Työikäisten psykiatrian laitoshoidon hoitopäivien määrä oli Liperissä (18–24-vuotiaat 340 ja 25–64-vuotiaat 188,8 vuonna 2020) laskenut vuodesta 2019 (18–24-vuotiaat 431,5 ja 25–64-vuotiaat 324,7). Ikäihmisillä puolestaan määrät olivat kasvaneet vuodesta 2019 (65-vuotta täyttäneet 65,1 vuonna 2019 ja 117,3 vuonna 2020 sekä 75-vuotta täyttäneet 110,8 vuonna 2019 ja 150,0 vuonna 2020). 75-vuotta täyttäneillä hoitopäivien määrät olivat suurempia kuin Pohjois-Karjalassa (92,5) ja koko maassa (89,9) vuonna 2020 (ks. taulukko 6.)

Taulukko 6: Psykiatrian laitoshoidon hoitopäivät 75 vuotta täyttäneillä / 1 000 vastaavan ikäistä

Mielenterveysindeksi kuvaa alueelle kohdentuvaa mielenterveysongelmista aiheutuvaa sairastavuustaakkaa ja esimerkiksi sen aiheuttamaa palveluiden tarvetta verrattuna koko maan tasoon. Vuonna 2016 Liperin mielenterveysindeksi (ikävakioimaton) oli 124,8 (koko maa 100, maakunta 134,5 vuonna 2016). Indikaattorista ei ole saatavissa tuoreempaa tietoa.

Liperissä **masennuslääkkeiden käyttö** on suurinta työikäisissä ja niiden käyttö on lisääntynyt tasaisesti vuodesta 2017 lähtien (18–64-vuotiaat 96,9/1000 vastaavan ikäistä vuonna 2020). Masennuslääkkeistä korvausta saaneiden osuus 0–17-vuotiaista liperiläisistä oli 1,5 % vuonna 2020. Vastaava osuus 18–24-vuotiailla oli 8,2 % ja 25–64-vuotiailla 9,8 % sekä 65-vuotta täyttäneillä 11,1 %.

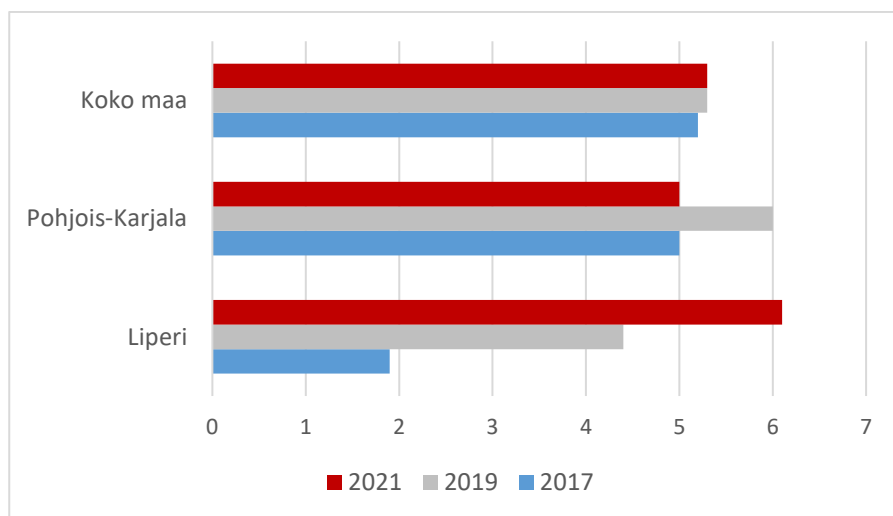
3.2.2 Päihdekäyttö

Nikotiinituotteiden käyttö

Vuonna 2021 kouluterveyskyselyn mukaan 4. ja 5. luokan oppilaista 1,8 % oli käyttänyt vähintään kerran jotain tupakkatuotetta tai sähkösavuketta. Yläkouluikäisten päivittäinen tupakkatuotteiden ja nuuskan käyttö oli vähentynyt vuodesta 2019. Yläkouluikäisistä 6,1 % tupakoi päivittäin (7,1 % vuonna 2019) ja 7,6 % käytti jotain tupakkatuotetta tai sähkösavuketta päivittäin (10,3 % vuonna 2019). Vastaavasta ikäryhmästä 3,9 % käytti nuuskaa päivittäin (6,5 % vuonna 2019). Aikuisväestön ja ikäihmisten nikotiinituotteiden käytöstä ei ole kunta- eikä maakuntakohtaista indikaattoritietoa. Vuonna 2019 raskauden aikainen tupakointi oli suurempi ongelma Pohjois-Karjalassa kuin koko maassa (Pohjois-Karjala 15,4 % ja koko maa 10,7 %), vaikka osuus oli laskenutkin vuodesta 2017 (16,8 %).

Alkoholin käyttö

Vuonna 2020 Liperissä alkoholijuomien myynti asukasta kohden oli 4,8 % (Pohjois-Karjala 7,1 % ja koko maa 6,9 %). Kouluterveyskyselyn mukaan yläkouluikäisistä raittiina oli 71,9 % vuonna 2021 (64,2 % vuonna 2019). 8. ja 9. luokkalaisista 5,3 % oli voimakkaasti humalassa vähintään kerran kuukaudessa (7,8 % vuonna 2019). **Vanhemman alkoholinkäyttö** oli puolestaan aiheuttanut haittaa 1,5 % alakouluikäisistä ja 6,1 % yläkouluikäisistä (4,4 % vuonna 2019). Osuus on noussut vuodesta 2017 lähtien (4. ja 5. luokan oppilaat 0,4 % sekä 8. ja 9. luokan oppilaat 1,9 % vuonna 2017). Vuonna 2021 osuus oli Liperissä suurempi Pohjois-Karjalaa ja koko maahan verrattuna (koko maa 5,3 % ja Pohjois-Karjala 5,0 %, ks. taulukko 7).

Taulukko 7: Vanhemman liiallinen alkoholinkäyttö aiheutunut haittaa, %, 8. ja 9. luokan oppilaista

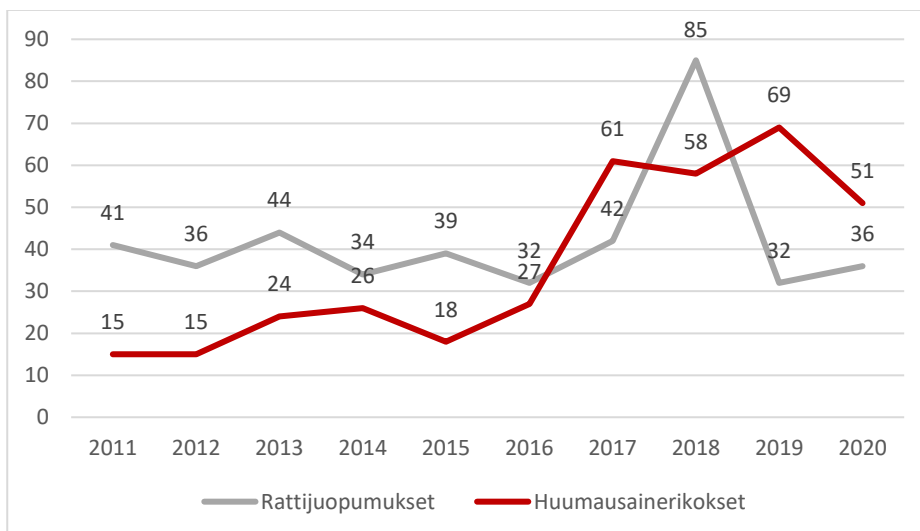
Aikuisväestön alkoholin käytöstä ei ole saatavilla kuntakohtaista tietoa. Vuonna 2020 Pohjois-Karjalassa alkoholia liikaa käyttävien osuus (AUDIT-C) 20–64-vuotiaista oli 27,9 %, 65 vuotta täyttäneistä 28,7 % ja 75 vuotta täyttäneistä 15,6 %. Pohjoiskarjalaisten 35–64-vuotiaiden alkoholikuolleisuus oli lisääntynyt vuodesta 2017 (49,1 / 100 000 vuonna 2017 ja 72,0 / 100 000 vuonna 2019). Poliisin tulostietojärjestelmän (PolStat) tilastoluvut kertovat liperiläisten henkilöiden epäiltyjen rikosten lukumääristä (epäiltyjen rikosten tapahtumapaikkakuntaa ei ole rajattu). 13 liperiläistä oli syyllistynyt törkeään rattijuopumukseen ja 23 rattijuopumukseen vuonna 2020. Alle 18-vuotiaiden törkeitä rattijuopumuksia oli 2 kappaletta.

Huumausaineiden ja muiden päihdyttävien aineiden käyttö

Kouluterveyskyselyn mukaan 8. ja 9. luokan oppilaista 6,3 % oli **huolta herättävää päihdeiden tai tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä tai rahapelaamista** vuonna 2021 (6,8 % vuonna 2019). Samasta ikäryhmästä 6,0 % oli kokeillut ainakin kerran laittomia huumeita (4,8 % vuonna 2019) ja 4,3 % **kannabista** vähintään kaksi kertaa (1,3 % vuonna 2019). Vastaavasti 48,5 % oppilaista koki, että omalla paikkakunnalla on **helppo hankkia huumeita** (49,1 % vuonna 2019).

Liperin päihdehuollon avopalvelut järjestetään Siun soten mielenterveys- ja päihdepalveluissa (Miepä-palvelut). Palvelut kuvataan 1 000 vastaavan ikäistä kohti. Päihdeiden vuoksi sairaaloiden ja terveyskeskusten vuodeosastoilla hoidettujen 15–24-vuotiaiden määrä oli 8,0 vuonna 2019 (5,7 vuonna 2018) ja 25–64-vuotiaiden 4,6 vuonna 2020. Vuoden aikana päihdehuollon katkaisu- ja kuntoutusyksiköiden laitoshoidossa olleiden 18–64-vuotiaiden määrä oli 15,0 vuonna 2019 (8,0 vuonna 2018).

Huumausaineiden käyttör rikoksilla tarkoitetaan poliisin tietoon tulleita rikoksia, joista on tehty rikosilmoitus, rangaistusvaatimus tai annettu rikesakko. Huumausainerikostilastoissa tapahtuvat muutokset heijastavat suurelta osin päihdeiden käytössä tapahtuvia muutoksia. Poliisin tulostietojärjestelmän (PolStat) mukaan vuonna 2020 Liperissä oli 51 epäiltyä huumausainerikosta (61 kappaletta vuonna 2017). Määrät olivat yli kolminkertaistuneet vuodesta 2011 lähtien (ks. taulukko 8). Vuonna 2020 liperiläisten huumausainekäyttör rikoksia oli 28 kappaletta, huumausainerikoksia 20 kappaletta ja törkeitä huumausainerikoksia 3 kappaletta.

Taulukko 8: Liperiläisten epäillyt huumausainerikokset ja rattijuopumukset vuonna 2011–2020

Raha- ja digipelaaminen

Vuoden 2021 Kouluterveyskyselyn mukaan liperiläisistä 8. ja 9. luokan oppilaista 4,8 % pelasi rahapelejä viikoittain (6,2 % vuonna 2019). Pohjoiskarjalaisista 26,2 % koki, että vähintään yhdellä 15–74-vuotiaalla läheisellä oli ollut ongelmallista pelaamista vuonna 2019.

4 Mielen hyvinvointia edistävä työ ja ehkäisevä päihdetyö kunnassa

Tässä kappaleessa käsitellään mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön rakenteita ikäryhmittäin Liperissä. Hyvinvointilautakunta toimii kunnassa ehkäisevän päihdetyön vastaavana toimielimenä. Kunnan tehtävänä on huolehtia siitä, että kuntalaiset elävät ympäristössä, joka ylläpitää ja suojelee mielenterveyttä. Mielenterveys on ennen kaikkea mielen hyvinvoinnin vahvistamista, millä on myönteisiä vaikutuksia elämän kaikkiin osa-alueisiin kaikissa ikäryhmissä (THL 2018). Mielenterveys- sekä päihde- ja peliongelmat ovat molemmin puolin toistensa riskitekijöitä, minkä vuoksi toimenpiteillä, jotka edistävät mielenterveyttä, voidaan ehkäistä myös päihdekäyttöä ja peliongelmia (STM 2019).

Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on tukea lapsen tervettä kasvua ja kehitystä yhteistyössä perheiden kanssa. Varhaiskasvatuksessa on lähdetty mukaan Liikkuva varhaiskasvatus -ohjelmaan, jonka tavoitteena on turvata lasten riittävä päivittäinen fyysinen aktiivisuus ja kannustaa myös perheitä liikkumaan yhdessä. Lisäksi varhaiskasvatuksessa toimii tukitiimi, joka tarjoaa moniammatillista osaamista ja tukea varhaiskasvattajille, lapsille ja perheille. Ylämyllyn taajamassa toimii perheille suunnattu kaikille avoin kohtaamispaikka Kota, jossa järjestetään mm. avoimia tapahtumia.

Koulunuorisotyö

Peruskoulussa ja oppilaitoksissa ennaltaehkäisevä päihdetyö sisältyy opetukseen, yleiseen toimintakulttuuriin sekä oppilas- ja opiskeluhuoltoon. Oppilashuollolla pyritään edistämään ja ylläpitämään oppilaan hyvää oppimista sekä psyykkistä, fyysistä ja sosiaalista hyvinvointia. Kaikissa Liperin kouluissa toimii oppilaskunta, jonka tavoitteena on lisätä oppilaiden osallisuutta, yhteisöllisyyttä ja vaikuttamismahdollisuuksia. Oppilaskunnan tehtäviin kuuluu myös edunvalvonta ja hyvinvoinnin edistäminen koulussa.

Yläkoulussa toimii koulunuorisotyöntekijä, joka on nuorten saatavilla koulupäivän ajan. Nuorisotyöntekijä toteuttaa nuorten ja koulun tarpeita vastaavia erilaisia ohjauskokonaisuuksia lukuvuoden aikana. Yläkoulussa toteutetaan Ehyt ry:n Nuuska-agentti-mallia, jossa nuoret ovat itse ehkäisevän päihdetyön tekijöitä ja vertaisosaajia. Mallin tavoitteena on lisätä lasten ja nuorten tietoisuutta nuuskasta sekä ehkäistä nuuskan kokeiluja ja sen käyttöä.

Avoin ja Etsivä nuorisotyö

Avoin nuorisotyö tarjoaa nuorille helposti tavoitettavia palveluja ja tukimuotoja. Liperin kunnan kaikissa kolmessa taajamassa toimii nuorisotalo. Nuorisotiloissa järjestetään arki-iltoina päihteetöntä toimintaa. Kesäaikana nuorisotoimi järjestää lapsille ja nuorille suunnattuja leirejä ja muita aktiviteetteja.

Kunnassa on kaksi **etsivä nuorisotyöntekijää**, joista toisen työntekijän kohderyhmänä ovat alle 18-vuotiaat ja toisen 18–29-vuotiaat nuoret. Työntekijät ohjaavat tuen tarpeessa olevia nuoria eri palvelujen piiriin. Oppilaitoksilla ja Puolustusvoimilla on velvollisuus toimittaa etsivälle nuorisotyölle sellaisten nuorten tiedot, joiden opinnot tai varusmiespalvelus keskeytyvät. Myös muulla viranomaisella on oikeus ilmoittaa

tiedot nuoren luvalla etsivälle nuorisotyölle. Kunta ostaa liperiläisille nuorille ja nuorille aikuisille työpajatoimintaa Nuorisoverstaalta 14 paikkaa vuosittain. Nuorisoverstaan toiminta on suuntaavaa työkokeilua tai kuntouttavaa työtoimintaa.

Liperin kunnassa toimii kuntalain (410/2015, 26 §) edellyttämä **nuorisovaltuusto**, joka on nuorten oma vaikuttamiskanava kunnallisessa päätöksenteossa. Nuorisovaltuuston tehtävänä on toimia nuorten äänenkantajana sekä tuoda julki heidän tarpeitaan. Nuorisovaltuustolla on yksi edustaja kunnan hyvinvointilautakunnassa ja kaksi edustajaa Pohjois-Karjalan maakunnallisessa nuorisovaltuustossa. Valtuusto osallistuu nuorisolain (1285/2016, 9 §) edellyttämän nuorten ohjaus- ja palveluverkoston (Pave) toimintaan.

Työllisyyspalvelut

Ylämyllyn taajamassa toimii kunnan työllisyyspalvelujen ylläpitämä Duunitalo Linkki, joka on tarkoitettu kaikille liperiläisille työnhakijoille ja työnantajille. Työnhakijan ei tarvitse olla työttömänä, vaan Linkistä on mahdollista saada työelämäneuvontaa kaikissa elämäntilanteissa. Työnhakijat saavat tukea yksilöllisen työelämäpolun luomiseen sekä työnantajat työllistämiseen liittyviin kysymyksiin.

Duunitalo Linkki tarjoaa myös työpajatoimintaa, joka on tarkoitettu täysi-ikäisille tueksi koulutukseen tai kuntoutumiseen hakeutumisessa, arjen hallinnassa, tulevaisuuden suunnittelussa sekä työllistymisessä. Työpajatoiminta voi olla kuntouttavaa työtoimintaa, työkokeilua tai palkkatuetta osa-aikatyötä. Liperin kunnan elinkeinoyhtiö Lipertek Oy vastaa yritysneuvonnasta ja edistää yritysten kehittämistä sekä verkostoitumista.

Liperin kunnassa on laadittu vuosille 2021–2024 työsuojelun ja työhyvinvoinnin toimintaohjelma, jonka tavoitteena on taata turvalliset ja terveelliset työolot sekä tukea työntekijöiden työhyvinvointia ja työkykyä. Toimintaohjelman yhtenä painopistealueena on työpaikkakiusaamisen ja häirinnän ehkäisy. Vuoteen 2024 mennessä tavoitteena on kiusaamisen ja häirinnän ns. nollatoleranssi. Siun työterveys Oy vastaa kunnan työntekijöiden työterveyspalveluista. Työterveyshuollon tehtäviin kuuluu neuvoa ja ohjata työnantajaa ja työntekijöitä mielenterveysongelmien ennaltaehkäisyssä ja hoidossa sekä päihteiden väärinkäytön ehkäisyssä, ongelmien varhaisessa tunnistamisessa ja hoidossa (Valtioneuvoston asetus 708/2013).

Vapaa-aikapalvelut

Vapaa-aikapalveluiden tehtävänä on tuottaa palveluita kuntalaisten hyvinvoinnin, terveyden ja elinvoimaisuuden edistämiseksi sekä nuorten kasvun ja kehityksen tukemiseksi. Se tarjoaa monipuolisia vapaa-ajanviettomahdollisuuksia kuntalaisille ja mahdollistaa omatoimista harrastamista mm. vuokraamalla välineitä ja tiloja. Lisäksi vapaa-aikapalvelut tarjoavat liikuntaneuvontaa kaikenikäisille kuntalaisille. Perheliikuntaneuvontaan voi ohjautua myös varhaiskasvatuksen kautta.

Ikäihmisten neuvosto

Liperin kunnassa toimii ikäihmisten neuvosto (kuntalaki 410/2015, 27 §). Neuvoston tehtävänä on toimia liperiläisten ikäihmisten vaikutuskanavana ikäihmisiä koskevassa päätöksenteon suunnittelussa, valmistelussa ja seurannassa.

Vammaisneuvosto

Liperin kunnassa toimii vammaisneuvosto (kuntalaki 410/2015, 27 §). Neuvoston tehtävänä on tuoda esiin kunnan päätöksentekoon niiden ihmisten näkemyksiä, joilla on jokin vamma.

Talous- ja velkaneuvonta

Pohjois-Karjalan oikeusaputoimisto tarjoaa kuntalaisille maksutonta talous- ja velkaneuvontaa. Palvelussa annetaan neuvoja mm. arjen talousasioihin kuten rahankäytön suunnitteluun, budjetissa pysymiseen ja velkojen järjestelyihin. Talous- ja velkaneuvontaa tarjotaan myös niille kuntalaisille, joilla ei ole velkaa tai sitä on vähän.

Diakoniatyö

Liperissä diakoniatyötä tehdään sekä evankelisluterilaisessa, että Taipaleen ortodoksisessa seurakunnassa. Diakonin tehtävänä on auttaa kaikenikäisiä ihmisiä erilaisissa elämäntilanteissa sekä olla tarvittaessa osana moniammatillista auttamisverkostoa. Seurakunnissa järjestetään myös yksilöllistä tukea ja vertaistukiryhmätoimintaa mielenterveys- ja päihdekuntoutujille.

5 Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelma

Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelma on jaettu kahteen painopistealueeseen, jotka ovat mielen hyvinvoinnin lisääminen ja ehkäisevän päihdetyön rakenteiden kehittäminen. Kumpaankin painopistealueeseen on asetettu kolme tavoitetta. Toimenpiteissä on huomioitu haavoittuvassa asemassa olevat ryhmät. Toimenpiteet, vastaavat tahot, resurssit, aikataulut ja valitut indikaattorit on esitetty liitteessä 1.

Liperin kunnan laaja hyvinvointisuunnitelma 2021–2024 sisältää myös mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön rakenteisiin liittyviä useita toimenpiteitä. Hyvinvointisuunnitelma toimenpiteineen on luettavissa Liperin kunnan verkkosivuilta. Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelmassa on huomioitu ainoastaan ne toimenpiteet, joita ei ole laajassa hyvinvointisuunnitelmassa. Vuodesta 2024 lähtien edellä mainitut suunnitelmat liitetään osaksi hyvinvointisuunnitelmaa.

Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelman toimenpiteitä voidaan lisätä ja/tai tarkentaa palvelualueiden omissa suunnitelmissa.

5.1 Mielen hyvinvoinnin painopistealue ja tavoitteet

Painopistealue	Tavoitteet
Mielen hyvinvoinnin lisääminen	1. Kuntalaisten mielenterveyttä suojaavien tekijöiden vahvistaminen
	2. Mielenterveyden haasteiden, päihteiden käytön ja peliongelmiin tunnistaminen
	3. Avun piiriin ohjaaminen

5.2 Ehkäisevän päihdetyön painopistealue ja tavoitteet

Painopistealue	Tavoitteet
Ehkäisevän päihdetyön rakenteiden kehittäminen	1. Kunnassa on toimivat ehkäisevän päihdetyön perusrakenteet
	2. Sujuva yhteistyö ehkäisevän päihdetyön toimijoiden kanssa
	3. Päihdehaittoja ehkäisevä arki ja ympäristö

Lähteet

Lait ja asetukset

Alkoholilaki 1102/2017

Huumausainelaki 373/2008

Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä 523/2015 (EPT-laki)

Mielenterveyslaki 1116/1990

Päihdehuoltolaki 41/1986

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

Suomen perustuslaki 731/1999

Terveydenhuoltolaki 1326/2010

Tupakkalaki 549/2016

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016 (vammaissopimus)

THL 2018. Mielen hyvinvoinnin edistäminen osaksi kunnan strategiaa.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136240/URN_ISBN_978-952-343-112-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y

STM 2019. Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma 2016–2019. Toimenpiteet vuodelle 2019.

Julkiset tilastot

Muut lähteet

STM. 2014. Tie savuttomaan Suomeen. Tupakkapoliittinen toimenpideohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2014:10. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3511-2>.

STM. 2015. Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma. Alkoholi-, huume- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin vähentäminen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2015:19. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3746-8>.

STM. 2020. Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020-2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2020:6. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4139-7>

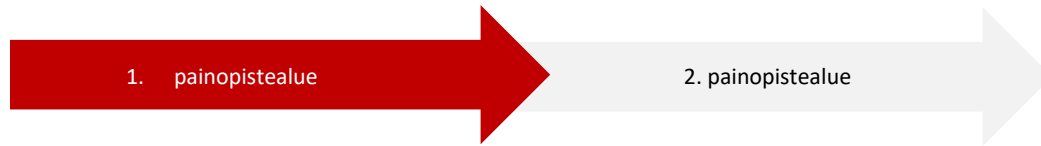
THL 2018. Mielen hyvinvoinnin edistäminen osaksi kunnan strategiaa.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136240/URN_ISBN_978-952-343-112-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y

STM 2019. Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma 2016–2019. Toimenpiteet vuodelle 2019.

STM 2019:27. Väkivallaton lapsuus. Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025.

Hughes K, Lowey H, Quigg Z & Bellis M. 2016 Relationship between adverse childhood experiences and adult mental well-being: Results from an English national household survey, BMC Public Health.16.10.1186/s12889-016-2906-3.

Liite 1. Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelman tavoitteet. (1/3)

Tavoite 1: Kuntalaisten mielenterveyttä suojaavien tekijöiden vahvistaminen

Toimenpide	Vastuutaho ja resurssit	Aikataulu	Arviointimittarit
Nuoriso- ja kulttuuriohjelmissa sekä nuorisotyön kehittämisen suunnitelmassa huomioidaan mielen hyvinvoinnin tukeminen.	Vapaa-aikapalvelut.	Nuoriso-ohjelma vuonna 2022 ja Kulttuuriohjelma vuonna 2023.	<p>Kouluterveyskysely (THL): Tyytyväinen elämäänsä, %, 4. ja 5. luokka (tavoite > 92) Tyytyväinen elämäänsä, %, 8. ja 9. luokka (tavoite > 75) Kokenut seksuaalista kommentointia, ehdottelua, viestittelyä tai kuvamateriaalin näyttämistä vuoden aikana, % 4. ja 5. luokkalaiset (tavoite ≤ 10) Kokenut häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua vuoden aikana 8. ja 9. luokkalaiset (tavoite ≤ 22,5)</p> <p>Sairastavuusindeksi (THL): Mielenterveysindeksi, ikävakiomaton (tavoite < 124,8)</p> <p>TEA-viisari: Kulttuuri, Sitoutuminen, Kulttuurin edistäminen strategioissa, Kulttuurihyvinvointisuunnitelma (tavoite 100)</p>
Selvitetään paikallisten yritysten, järjestöjen ja seurojen halukkuutta tukea kuntalaisten ulkona liikumista kustantamalla penkkejä lähiulkoilureiteille.	Hyvinvointi- ja elinympäristöpalvelut.	Selvitys ja toteutus vuoden 2022 aikana.	

Liite 1. Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelman tavoitteet. (2/3)

Tavoite 2: Mielenterveyden haasteiden, päihteiden käytön ja peliongelmiä tunnistaminen			
Toimenpide	Vastuutaho ja resurssit	Aikataulu	Arviointimittarit
Tehdään koulutussuunnitelma ja järjestetään koulutusta mielenterveyden haasteiden, päihteiden käytön ja peliongelmiä tunnistamiseksi.	Hyvinvointi- ja keskushallintopalvelut.	Tehdään koulutussuunnitelman 2023 ja toteutus 2024	<p>Kouluterveyskysely (THL): Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa, % (tavoite 4. ja 5. luokkalaiset < 4,5 % sekä 8. ja 9. luokkalaiset < 3,8 %) Tuntee itsensä usein yksinäiseksi, % (tavoite 4. ja 5. luokka < 4,0 ja pojat < 1,4 sekä 8. ja 9. luokka < 8,0) Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus, %, 8. ja 9. luokkalaiset (tavoite < 13,0 %) Kokenut vanhempien tai muiden huoltapitävien aikuisten henkistä väkivaltaa vuoden aikana, % (tavoite 4. ja 5. luokkalaiset < 14,0 % sekä 8. ja 9. luokkalaiset < 23,0 %)</p> <p>TEAvisari: Perusopetus, Yhteiset käytännöt, Kiusaamistapausten käsittely (tavoite 100)</p> <p>Tilastokeskus: Syrjäytymisriskissä (ei työssä, ei opiskele, ei ole varusmiespalvelussa) olevat 18-24-vuotiaat, % vastaavan ikäisistä (tavoite < 20,0 %)</p>
Laaditaan mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön viestinnällinen ja toiminnallinen vuosikello.	Hyvinvointi- ja keskushallintopalvelut (viestintä).	Toteutus vuonna 2023.	

Liite 1. Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelman tavoitteet. (3/3)

Tavoite 3: Avun piiriin ohjaaminen			
Toimenpide	Vastuutaho ja resurssit	Aikataulu	Arviointimittarit
Laaditaan Liperin kunnan Intraan linkkilista avun piiriin hakeutumisen tueksi mielenterveyteen, päihteiden käyttöön ja peliongelmiin liittyvissä haasteissa.	Hyvinvointi- ja keskushallintopalvelut (viestintä).	Suunnittelutyö vuonna 2023 ja toteutus 2024. Päivittäminen vuosittain.	Muut: Linkkilista laadittu: Kyllä / Ei

2. 1. painopistealue

2. 2. painopistealue

Tavoite 1: Kunnassa on toimivat ehkäisevän päihdetyön perusrakenteet			
Toimenpide	Vastuutaho ja resurssit	Aikataulu	Arviointimittarit
Nimetään ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö, jolle määritellään työaikaresurssi ja työnkuva.	Hyvinvointipalvelut.	Vuonna 2022.	Ehkäisevä päihdetyö Itä-Suomen aluehallintoviraston toimialueen kunnissa (AVI): Ehkäisevän päihdetyön rakenteet: 1) lakisääteinen ehkäisevän päihdetyön toimielin, 2) monialainen ehkäisevää päihdetyötä toimeenpaneva työryhmä, 3) ehkäisevästä päihdetyöstä vastaava yhdyshenkilö tai koordinaattori, 4) toimintasuunnitelma, johon ehkäisevä päihdetyö sisältyy (tavoite: kaikki neljä kohtaa saavat arvon ”kyllä”)
Ehkäisevälle päihdetyölle nimetään monialainen koordinaatioryhmä, joka vastaa ehkäisevän päihdetyön toimeenpanosta (aikataulu, tavoitteet, ept:n tehtävien sisällyttäminen hyte-vuosisuunnitelmaan)	Hyvinvointipalvelut.	Ryhmä aloittaa toimintansa vuoden 2022 aikana.	
Ept:n koordinaatioryhmä laatii ja toteuttaa kuntalaisten ept- ja mielenhyvinvointiin liittyvän kyselyn joka kolmas vuosi sekä raportoi tuloksista kunnan eri viestintäkanavien kautta.	Hyvinvointi- ja keskushallintopalvelut (viestintä).	Kyselyn laatiminen vuonna 2023 ja toteutus vuonna 2024 (ennen hyvinvointisuunnitelman laatimista).	
Ept:n koordinaatioryhmä laatii yhdessä henkilöstöpäällikön kanssa ept-osion työhyvinvointikyselyyn.	Keskushallintopalvelut.	Kyselyn toteutus vuonna 2022.	

Muut:
 Kuntalaiskysely:
 Laadittu: kyllä / ei
 Raportoitu tuloksista: kyllä / ei

Kunnan työhyvinvointikysely:
 Laadittu ept-osio: kyllä / ei

Liite 2. Ennaltaehkäisevän päihdetyön suunnitelman tavoitteet. (2/3)

Tavoite 2: Yhteistyön kehittäminen ehkäisevän päihdetyön toimijoiden kanssa			
Toimenpide	Vastuutaho ja resurssit	Aikataulu	Arviointimittarit
Koordinaatioryhmä selvittää Pakka-toimintamallin käyttöönottoa.	Hyvinvointipalvelut.	Selvitystyö vuoden 2022 aikana ja mahdollinen toteutus vuoden 2023 lähtien.	Muut: Ept-koordinaatioryhmän itsearvioinnin toteutus ja tulokset
Jatketaan yhteistyötä EHYT ry:n kanssa ja selvitetään yhteistyömahdollisuuksia muiden järjestötoimijoiden kanssa.	Hyvinvointipalvelut.	Toimintasuunnitelman ajan.	Pakka-toimintamallin käyttöönoton selvitys: kyllä / ei

Tavoite 3: Päihdehaittoja ehkäisevä arki ja ympäristö			
Toimenpide	Vastuutaho ja resurssit	Aikataulu	Arviointimittarit
Ept-koordinaatioryhmä laatii yhdessä henkilöstöpäällikön kanssa Savuttoman kunnan toimenpiteet.	Keskushallinto- ja hyvinvointipalvelut.	Selvitystyö vuoden ja toteutus 2022 lähtien.	Kouluterveyskysely: Vanhemman liiallinen käyttö aiheuttanut haittaa, % (tavoite 4. ja 5. luokkalaiset ≤ 1,3 % sekä 8. ja 9. luokkalaiset ≤ 5,5) Kokeillut kannabista vähintään kaksi kertaa, %, 8. ja 9. luokkalaiset (tavoite ≤ 6,0) Huolta herättävä päihteiden tai tupakka- ja nikotiiniuotteiden käyttö tai rahapelaamista, % 8. ja 9. luokkalaiset (tavoite ≤ 6,0) Käyttää päivittäin jotain tupakkatuotetta tai sähkösavuketta, %, 8. ja 9. luokkalaiset (tavoite ≤ 7,4) Tosi humalassa vähintään kerran kuukaudessa, %, 8. ja 9. luokkalaiset (tavoite ≤ 5,0) Pelaa rahapelejä viikoittain, %, 8. ja 9. luokkalaiset (tavoite ≤ 4,5)
Päihteetön toiminta linjataan kriteereihin, joiden pohjalta kunta jakaa avustuksia järjestöille.	Hyvinvointipalvelut	Kriteerien laadinta vuoden 2022 aikana ja toteutus vuodesta 2023 lähtien.	
Järjestetään EHYT ry:n päihdekasvatusoppitunteja sekä infotilaisuuksia vanhempainilloissa.	Hyvinvointipalvelut, varhaiskasvatus ja perusopetus, nuoriso- ja vapaa-aikapalvelut.	Selvitetään oppituntien sisältöjen aiheita varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa vuonna 2022 ja toteutetaan vuodesta 2023 lähtien.	
Sisällytetään digipelaaminen-teema osaksi 8. luokkalaisten tunne- ja turvataitotunteja.	Hyvinvointipalvelut, perusopetus.	Suunnittelu keväällä 2022 ja toteutus syksystä 2022 lähtien.	TEAvisari: Perusopetus, Yhteiset käytännöt, Tupakoinnin ja päihteidenkäytön ehkäisy (tavoite 100) Muut: Järjestöjen hyvinvointia edistävään toimintaan osallistuneiden määrä

- Sirkka Helisten, varhaiskasvatuksen johtaja, Liperin kunta
- Pasi Majoinen, vapaa-aikapäällikkö, Liperin kunta
- Miia Nivala, nuorisotyöntekijä, Liperin kunta
- Anniina Antikainen, työhönvalmentaja, Liperin kunta
- Pauliina Sormunen, etsivä nuorisotyöntekijä, Liperin kunta
- Virpi Eronen, apulaisrehtori, Liperin kunta
- Kati Mäkisalo, perheohjaaja, Liperin kunta
- Heini Lukkarinen, hyvinvointipedagogi, Liperin kunta
- Minna Penttinen, palvelujohtaja ikäihmiset, Läntinen alue, Siun sote
- Minna Sjölander, palvelupäällikkö ikäihmiset, Läntinen alue, Siun sote
- Miia Hämäläinen, sairaanhoitaja, Miepä-palvelut, Läntinen alue, Siun sote
- Tuire Seilonen, osastonhoitaja, neuvola, Läntinen alue, Siun sote
- Anu Kontkanen, kouluterveydenhoitaja 6–9 luokat, Läntinen alue, Siun sote
- Mervi Paddar, palvelujohtaja, perhe- ja sosiaalipalvelut, Läntinen alue, Siun sote
- Leena Virratvuori, projektipäällikkö, Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys, ARMI-hanke
- Kari Hyvärinen, toiminnanjohtaja, Pohjois-Karjalan kansanterveyden keskus, Kunta HYTE 2.0-hanke
- Minna Turunen, diakonissa, ev.lut. srk
- Paavo Ratilainen, kirkkoherra, Taipaleen ortodoksinen srk
- Minna Väistö, rikosylikonstaapeli, Itä-Suomen poliisilaitos
- Helena Kuivalainen, opiskeluhyvinvointipäällikkö, Ammattiopisto Luovi
- Elisa Aarnio, aluekoordinaattori, Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry
- Ellinoora Ojala, Ennaltaehkäisevän päihdetyön asiantuntija, Siun sote

Suunnitelma tai ohjelma	Keskeinen sisältö hyvinvointityön kannalta
Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma »	Tarkemmat toimenpiteet lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelyyn sekä yksityiskohtaisempi kuvaus lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin nykytilasta.
Oppilas- ja opiskeluhuollon kunta- ja koulukohtaiset suunnitelmat »	Oppilaiden, oppilaitosyhteisöjen ja oppimisympäristöjen hyvinvoinnin tukeminen.
Oppilashuoltosuunnitelman liite: Suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä »	Kiusaamisen ehkäiseminen ja siihen puuttuminen esi- ja perusopetuksessa.
Vammaispoliittinen ohjelma »	Tuo esiin vammaisten mielipiteen ja helpottaa arkea sekä tuo vammaiset osaksi yhteiskuntaa luonnollisina toimijoina/ jäseninä. Vammaisneuvoston asiakirja.
Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma »	Keskeiset tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kehittämialueet, tavoitteet sekä konkreettiset toimenpiteet, joilla kehitetään eri alueita.
Esi- ja perusopetuksen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden koulukohtaiset suunnitelmat	Ohjaa edistämään sukupuolten tasa-arvoa.
Esiopetuksen opetussuunnitelma »	Edistää laadukkaan ja yhteneväisen esiopetuksen yhdenvertaista toteuttamista.
Perusopetuksen opetussuunnitelma »	Koulujärjestelmän tärkein ohjaava asiakirja, joka tarjoaa oppilaille laajan ja yleissivistävän perustan muodostumisen ja oppivelvollisuuden suorittamiseen.
Varhaiskasvatuksen suunnitelma »	Varmistaa jokaiselle lapselle hänen tarpeitaan vastaavaa ja oppimista sekä kasvatusta edistävää varhaiskasvatusta.
Kuntastrategia »	Pitkäaikainen suunnitelma, jonka avulla lisätään kunnan elinvoimaa, kuntalaisten hyvinvointia ja osallisuutta.
Turvallisuus- ja varautumissuunnitelma	Varautuminen suuronnettomuuksiin ja normaaliolojen häiriötilanteisiin.
Kiinteistökohtaiset pelastussuunnitelmat	Määrittelee kiinteistökohtaisesti toiminnan hätätilanteissa.

Liite 3. Hyvinvoinnin edistämisen erillisohjelmat ja -suunnitelmat (2/2).

Liikenneturvallisuusohjelma	Määrittelee ja ohjaa liikkumiseen liittyvää turvallisuutta.
Maapoliittinen ohjelma ja maankäytön suunnitelma »	Antaa tietoa kunnan maakäyttöön liittyvistä toimintatavoista.
Kyläsuunnitelmat	Kylien omat kehittämissuunnitelmat.
Joensuun seudun maaseutuohjelma »	Joensuun seudun kuntien ja kaupunkien alueella seutukunnallisesti ja paikallisesti tärkeiksi koetut tarpeet ja kehittämiskohteet.
Vapaa-ajan asumisen tavoiteohjelma »	Kehitetään ja edistetään vapaa-ajan asumiseen liittyviä asioita.
Kotouttamisohjelma	Edistää kotouttamista ja monialaista yhteistyötä.
Pohjois-Karjalan hyvinvointistrategia »	Väestön hyvinvointia kuvaava raportti, johon on koottu keskeiset hyvinvointi- ja terveysseurantatiedot.
Siun soten strategiat ja toimintasuunnitelmat	Suunnitelmien avulla järjestetään yhdenvertaisilla periaatteilla alueen väestölle sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut sekä pelastuslaitoksen palvelut.
Osallisuusmalli- ja suunnitelma »	Kuntalaisten, järjestöjen, yhdistysten, seurakuntien, elinkeinoelämän ja Liperin kunnan välisen vuorovaikutuksen kehittämistä.
Seudullinen kasvatuksen ja koulutuksen kasvatuksellinen toimintaohjelma (seutukesu) »	Yhteiset suositukset kunnissa tapahtuvan strategisen suunnittelun tueksi.